

ШЕВЧЕНКОВА ПРОЗА: ЗВ'ЯЗКИ ІЗ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИМ ЛІТЕРАТУРНИМ ПРОЦЕСОМ

Олександр Боронь. Повісті Тараса Шевченка і західноєвропейські літератури (рецепція та інтертекстуальні зв'язки). – К.: Критика, 2014. – 160 с., бібл. – [НАН України, Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка].

Органічними елементами Шевченкових повістей, певною мірою їх унікальністю виступають десятки посилань на явища культури (живопису, літератури, музики, філософії), орієнтація на інших авторів, сліди прочитаних текстів, унаслідок чого його проза постає як дуже складний, багатоголосий та оригінальний інтертекст. Творчість Шевченка виявилася неоціненним матеріалом для порівняльних досліджень, що давали можливість простежити зв'язки національного генія зі світовим літературним процесом на рівні контактів, впливів та типологічних схожостей. Завдяки численним компаративним пошукам навколо цієї проблеми (праці І. Франка, М. Марковського, Б. Навроцького, П. Филиповича, Ф. Якубовського, Ю. Бойка та ін.) було зібрано величезний фактичний матеріал. Але у вітчизняному літературознавстві було вкрай мало спроб підсумувати набутий досвід і розглянути Шевченкові повісті як особливе інтертекстуальне плетиво, яке потребує не тільки його констатації та вичленування, а й з'ясування ролі та доцільності.

Цим зумовлена актуальність теми монографії Олександра Бороня, в якій систематизовано, узагальнено, уточнено, доповнено, переосмислено, спростовано багато спостережень, уявлень, доказів інших дослідників про інтертекстуальні зв'язки Шевченкових повістей, розставлено нові акценти в розумінні цієї теми, додано власні інтерпретації і на цій основі художній світ українського генія подано як діалог / полілог автора з усією сучасною та попередньою культурою. Автор прокоментував згадувані в повістях імена Чарльза Діккенса, Вальтера Скотта, Олівера Голдсмита, Джонатана Свіфта, Данієла Дефо, Семюела Річардсона, Жорж Санд, Ежена Сю та назви їхніх творів, загалом мистецьких явищ, які відсилають до здобутків західноєвропейських літератур, ретельно виявив не помічені раніше ремінісценції та алюзії у прозі Шевченка і розглянув їх у широкому культурному контексті. Визначальна особливість роботи – погляд на проблему кризь призму класичних й особливо нових досліджень, актуальних проблем сучасного літературознавства, застосування гнучких методик.

У центрі уваги дослідника не впливи чи запозичення, а взаємодії /

відштовхування тексту зі своїми попередниками. Вивчення цих явищ дає змогу зрозуміти, як Шевченко засвоював художній досвід видатних західноєвропейських попередників і сучасників через лектуру та застосовував його у творчій практиці. Усі види відгуків Шевченка на творчість того чи того західноєвропейського письменника розглядаються у взаємозв'язку, у системі. Велика увага приділяється і хронології рецепції. Для О. Бороня важливо відповісти на питання: коли, в якому контексті і в які моменти творчість іншого автора була сприйнята Шевченком. Водночас він не абсолютизує виявлену схожість, а порушує питання про той художній сенс, який це зіставлення відкриває. За його переконанням, компаративні спостереження розкривають насамперед внутрішні основи запозичень. Такий підхід дав можливість всебічно потрактувати складні переплетення різноманітних зв'язків Шевченкових повістей та продемонструвати можливості компаративних досліджень.

Зокрема, О. Боронь акцентує на тому, що до епістолярної форми як засобу побудови нарації Шевченко вдавався в повістях “Художник”,

“Близнецы”, “Музыкант”, “Прогулка с удовольствием и не без морали” під впливом уславленого роману в листах С. Річардсона “Кларисса”. Дослідник висловлює припущення про те, що, імовірно, Шевченкову увагу привернула і передмова Ж. Жанен, у якій той окреслив переваги і недоліки такого змалювання персонажів: “У цій формі письменник якнайбільше може показати свій стиль, свою дотепність і парадокси, але вона ж із необхідності сповнює роман неминучими повторами. Друга незручність цієї форми полягає в тому, що ви маєте припускати у ваших героях значно більше відвертості, ніж це властиво роду людському”. Ці слова дають підстави О. Бороневі стверджувати (але не беззастережно!), те, що Шевченко-прозаїк певною мірою взяв до уваги спостереження французького перекладача “Кларисси”. Але водночас український письменник “використовував листи як природну можливість самовияву персонажів, не зловживаючи епістолярною формою, бо, мабуть, відчував і певну її умовність” (97). Тому О. Боронь прямо не узалежнює Шевченкові повісті від Річардсонових романів, які й у ХІХ ст. видавалися майже архаїчними.

Досліджуючи коло читання Шевченка, дослідник звертає увагу на місце журнальної періодици в лектурі Шевченка (“Библиотека для чтения”, “Отечественные записки”, “Современник”). Важливо, що О. Боронь виявляє і прямі, і непрямі вказівки на обізнаність Шевченка із творами зарубіжних авторів. Для цього він співвідносить інформацію про згадувані в Шевченка твори та статті, друквані в тих чи тих числах журналів, безпосередні згадки про часописи тощо з публікованими в них перекладами певного письменника. На думку О. Бороня, не завжди доцільно

розмежовувати контактні зв'язки та типологічні збіги. Навіть досить виразні вказівки у Шевченка на тексти конкретних авторів дослідник пропонує сприймати з певною часткою умовності, застерігаючи, що немає цілковитої певності в тому, що Шевченко насправді читав цей твір, адже інформацію про його зміст він міг запозичити із вторинних джерел, зокрема, публікацій у періодиці. Тому, переконаний О. Боронь, коректніше вести мову про типологічні перегуки між творами західноєвропейської літератури і повістями українського митця.

Взагалі про літературні впливи та наслідування автор говорить досить обережно, пунктирно відтворюючи ідейно-тематичні та поетологічні перегуки, відлуння між прозовою спадщиною зарубіжних авторів, які згадував Шевченко, та його повістями, пояснюючи схожість не безпосереднім впливом, а поширенням європейської літературної традиції. Не перебільшує О. Боронь і значення ремінісценцій та алюзій, подекуди зумовлених загальнокультурним рівнем Шевченка, а не його ознайомленістю з тим чи тим твором у російському перекладі (іноді з мови-посередника) у книжковій чи журнальній публікації.

Отже, компаративне вивчення відкрило перед дослідником нові можливості вивчення різних аспектів художньої і світоглядної парадигм Шевченкової прози, глибше показало контекст інтелектуальних обріїв митця, його обізнаність із західноєвропейським письменством. Таке сучасне наукове прочитання повістей Шевченка під кутом зору інтертекстуальних зв'язків, проведені паралелі, помічені збіги й перегуки наочно доводять належність його прози до європейського контексту.

*Галина Александрова
м. Київ*

Отримано 10 лютого 2015 р.

